

A BÖRCSERZŐ FIA

Alig lépett ki két kísérőjével az ivó ajtaján, Aigüptósz, Anitósz fia, öklendezni kezdett.

Anitósz, a megtollasodott börcserző, a főnemesek és a bölcselek ádáz ellensége, szívvel-lélekkel a népuralom híve volt. Tekintélyét és politikai vezetőszeropét mégis éppúgy a vagyonának köszönhette legfőképp, mint amilyen elfojthatatlanul áhítozott az előkelőségre jómaga. Felkapaszkodva az uborkafára, sötét bőrű fiának a nevét is azért változtatta Aigüptószra, mert ha az szó szerinti értelmében csak egyiptomit jelentett; a hitvilág felé kacsingatva azonban a két főisten — Zeusz, az ég és Poszeidón, a tenger ura — leszármazottjának tartott, mondabeli királyra emlékeztetett.

Aigüptósz két léhűtő kísérője, a kancsal meg a sánta ugyan egy szikrányit se volt kíváncsi a börcserző fia nevének a fortélyaira; annál jobban aggasztotta őket a bőkezű balek rosszullete. Önekik bezzeg a pirkadati hús levegőn se fogyott ki a mulatozó kedvük, örömet folytattak volna a tivornyázást másvalahol.

Kétfelől is támogatva, az utcai kúthoz vezették sötét képű pártfogójukat, az arcát és a nyakszirtjét locsolgatva szerették volna visszatéríteni jókedvét. A börcserző fiát azonban a frissítő víz sem bírta fölserkenteni. Keserves fintorral, nyöszörgő sóhajjal kuporodott a kút mellé.

— Mi ütött beléd, Aigüptósz, hogy ennyire levert a bor a lábaddal?! — kérdezte a sánta csúfondárosan.

— Persze hogy megártott neki az a silány löre, amit számoszi bor fejében mér az a kötözni való kocsmáros — vetette közbe ravaszul a kancsal.

— Nem a bor az én bajom... dehogya a bor... nyögte a sötét képű legény.

— Hát ugyan micsoda?! — vigyorgott a sánta gúnyosan.

— Szókratész! — szakadt ki mély sóhatjással Aigüptószból a szó.

A két potyalesó tátott szájjal meredt a börcserző fiára.

Ők is tudták, mint Athénban mindenki, hogy az agg bölcselet halálra ítélte az ötszázegy tagú népbíróság. Ámde az a szóbeszéd járta, ha Meletósz, a kelekótya ifjú drámaíró volt is a vád szövívője, Szókratész bíróság elé hurcolását az iparosság nevében fellépő Anitósz kezdeményezte és a politikus börcserző aláírása esett legnagyobb súllyal a latba a vádiraton. Hogy is ne rökönödtek volna meg annak a hallatára, hogy Anitósz egyszülött fia mégis az agg bölcselet miatt esett akkora gyötrődésbe.

— Te csakugyan annyira szánod Szókratészt? — faggatta a sánta kétkedve.

Az ő szemében csak annyit jelentett ez a halálos ítélet, hogy ezután majd egy éhenkórászsal kevesebb marad Athénban. Magát is többre tartotta a darócbán és mezítláb járó bölcseletnél.

— Nemcsak szánakozom én, hanem sötét büntudat mardos miatt! — siránkozott Aigüptósz.

— De hát miért? — dörzsölte homlokát a kancsal.

— Azért, mert apám ugyan mindig gyűlölte, mégis énmiattam kért halált a fejére! — tört fel a zokogás a sötét képű legényből.

A két ingenyelő végképp megzavarodva sandított össze. Már igazán nem tudták, a rossz löre vagy valami hirtelen támadt elmebaj beszel pártfogójukból.

— Sújtsanak halálra Zeusz villámai, ha egyetlen szót is értek az egészből! — vakarta fejét a sánta.

— Nem is kell tenedek mindent megérteni. Ha együtt iszok veled, az még nem jogosít fel, hogy beleüsd a családi dolgaimba az orrod! — hüppögte Aigüptósz morcosan.

— Hiszen ha valóban innánk, nem volna semmi baj. Csakhogy te mindegyre Szókratész miatt siránkozol! — vetette vissza a sánta háborogva.

A kancsal rosszalló pillantást vetett sánta cimborájára és békítően közbeszólt.

— Igazad van, Aigüptósz. Mégis, honnan jutott az eszedbe egyszerre Szókratész?

— Egyre csak ő jár az én fejemben, mióta halálra ítélték — válaszolta a börcserző fia panaszosan.

— Furcsa, hogy egész este mégse vettük észre ezt a gondodat — vont a föl szemöldökét a kancsal.

— Igazában csak akkor rémültem el, amikor az egyik hajóstól megtudtam, hogy az áldozatvivő gálya már elindult hazafelé Déloszból — mondta a sötét képű legény csüggedten.

— Biz akkor Szókratésznek nem sok maradt hátra. Ha a gálya Athénba érkezik, ki kell innia a méregpoharat — mormogta a kancsal.

Aigüptósznak újra kicsordultak a könnyei.

A sántát azonban egy kicsit se indította meg a börcserző fiának a megrendülése.

— Tenedek csakugyan minden okod megvan, hogy tovább igyál, Aigüptósz! — röhögött hangosan.

A sötét képű legény révedezve meredt maga elé.

— Ha teljesen elázol, akkor majd Szókratésztől is megfeledkezel! — vigyorgott a sánta elégedetten.

— Csakhogy én nem kívánok róla megfeledkezni! — ingatta fejét komoran Aigüptósz.

A sánta bambán bámult rá.

— Hát mit akarsz? — mormogta értetlenül.

— Beszélni akarok Szókratésszal! — válaszolta eltökélten a börcserző fia.

— Be akarsz menni hozzá a börtönbe? — hüledezett a sánta.

— Be akarok menni! — erősítette meg Aigüptósz.

— Most mindjárt? — ugratta a sánta.

— Most mindjárt! — vágta rá a sötét képű legény makacsul.

— Tisztára megbolondultál! — ingatta fejét a sánta. — A börtön nem olyan hely, ahol bármikor ki-be lehet sétálni. Különösen most, amikor még javában horkol az őrparancsnok!

Egy hosszú percre csönd támadt.

A börcserző fia némán törölgette kézfejével a könnyeit.

A kancsal elérkezettnek látta az idejét, hogy valami okosat főzzön ki a balek bolondságából.

— Epp csak a pénzen múlik az, amit akarsz, Aigüptósz. Ha nem sajnálsz néhány ezüstöt, a pitymallati szürkületben még könnyebben beenged hozzá az őrparancsnok, mint fényes nappal, amikor sokan látják! — hajolt közelebb bizalmasan.

— Ugye?! — kapott szaván a sötét képű legény.

— Persze! — bólogatott a kancsal.

— Akkor induljunk! — kezdett föltápászkodni Aigüptósz.

A sánta gyanakodva nézett kancsal cimborájára. Föl nem foghatta, miért akar segíteni pártfogójuknak bolond szándéka megvalósításában.

A börcserző fia nagy lendülettel lódult meg a börtön irányába, de csakhamar imbolyogni kezdett, másodszer is elfogta az öklendezés.

Két kísérője megint maga közé vette, jobbról is balról is támogatta meg-megrogyó lépteit.

Igy érkeztek a börtön közelségébe.

— Mit gondolsz, mennyit kell adni az órparancsnoknak? — torpant meg Aigüptősz.

— Húsz-huszonöt drachmát — vélte a kancsal.

— Csakugyan bizonyos vagy, hogy beenged Szókratészhoz? — pislogott a sötét képű legény.

— Ha kívánod, én szívesen elintézem veled. Csak add ide a pénzt — biztatta a kancsal.

— Nagyon jól — kapott szaván a börcserző fia. — De mennyit adjak? — aggodalmaskodott.

— Adj harminc drachmát, annyi biztosan elég lesz — vágta ki a kancsal orcátlalul.

Végre a sánta előtt is megvilágosodott minden. Nagyon jól tudta, az órparancsnokot tizenöt drachmával is szépen meg lehet puhítani.

Az agg bölcselelő fojtott zokogásra riadt fel álmából.

Felkőnyökölve a fekhelyén mindhiába meresztgette szemét a hang felé, nem bírta felismerni látogatóját. Nem is annyira a cella félhomálya miatt, hanem azért, mert a tőle néhány lépésre ülő alak két tenyerébe takarta arcát.

— Ki vagy te, aki sírással versz fel engem békés álmomból? — kérdezte feddően.

A sötét képű legény összerendezte és levette arcáról a kezét.

— A te legméltatlanabb tanítványod, ó Szókratész! — válaszolta fájdalommal.

A halálraítélt hitetlenkedve bámult a börcserző fiára. Alacsony homlokáról ismerte föl; úgy tartotta, elgondolni se lehet az övénél szűkebb homlokot. Mégis kétkedve kérdezte meg:

— Valóban te vagy az, Aigüptősz?

— Én vagyok, mesterem — hajtotta le fejét büntudatosan a látogató.

— Nem panaszkodhatom, több barátom fölkeresett a börtönben; arra azonban igazán nem számítottam, hogy te is megisztelsz, Aigüptősz. Belátom, nem voltam igazságos, mégis úgy hittem, te is a megvetőim sorába álltál a népbíróság ítélete után — mondta szelíden az agg bölcselelő.

— Az én nagyrebecsülésemet semmilyen bíróság sem változtathatta meg, ó Szókratész! Talán nincs is nálam nagyobb tisztelőd — rebegte a sötét képű legény.

— Pedig úgy vélem, nem sokat foghattál föl abból, amit tőlem hallottál. Már az is meglep, hogy a tanítványomnak nevezed magad — nézett rá a halálraítélt.

— Bármilyen kevésbé értettem meg a tanításaidat, annál jobban bámulom a bölcsességedet! — bizonygatta a börcserző fia.

— Eppen azért tartod olyan nagyra a bölcsesleletet, mert nem sokat értesz belőle, Aigüptősz. Mindnyájan azt tartjuk legtöbbre, amit képtelenek vagyunk felfogni — oktatta az agg bölcselelő.

Látogatója néma pislogással válaszolt.

Szókratész kissé előrehajolt és nyájasan megkérdezte:

— Voltaképpen mi vezérelt hozzád, Aigüptősz? Könnyeid azt bizonyítják, minden tiszteleted mellett is nagy oka lehet, ha börtönömben felkerestél.

— A bocsánatodat szeretném kikönyörögni, mesterem! — folytak végig a börcserző fiának sötét képén a könnyek.

— De hiszen semmit sem vétettél ellenem — ingatta fejét a halálraítélt.

— Nem, valóban sosem kívántam az általmadra lenni, mégis én vagyok a legfőbb oka, hogy apám a bíróság elé állított, ó Szókratész! Azt hiszi, a te tanításaid miatt utáltam meg a börcserző mesterséget. Mivel hiába tiltott el tőled, így akart a hatásodtól megszabadítani — vallotta meg zihálva a látogatót.

— Ha te nem is sokat fogtál fel a tanításaimból, én annál inkább okulhatok a szavaidon, Aigüptősz. Arra, amit mondasz, valóban nem gondoltam; pedig igazán tudhattam volna, hogy minden elvi ellenségeskedés mélyén valamilyen személyes érdek lapul — töprengett az agg bölcslő.

— Ugye megbocsátasz, ó Szókratész? — emelte meg a fejét reménykedve a börcserző fia.

— Nem is neheztelek rád és nincs is mit megbocsátanom, Aigüptősz. Talán különösnek találod, de nem haragszom én még apádra sem — mondta szelíden a halálraítélt.

— Még apámat se gyűlölöd? — meresztett nagy szemeket a sötét képű legény.

— Valóban nem gyűlölöm. Téged illetően éppenséggel én érzek bűntudatot apáddal szemben és veled szemben is, Aigüptősz. Meg sem kíséreltelek fölvilágosítani, hogy a te dolgod valóban nem bölcselet, hanem a börcserzés; éppen úgy, mint ahogyan apád is helyesebben tette volna, ha a politika helyett csupán a mesterségénél marad — mondta az agg bölcslő sajnálkozva.

— Miért gondolod ezt? — hökkent meg a börcserző fia.

— Azért, mert a jó börcserző éppolyan hasznos, mint amilyen káros a rossz politikus meg a rossz bölcslő. Apádat ugyan akkor sem győzhetném meg erről, ha kikérné a tanácsomat; a te számodra azonban még nem késő jobb belátásra térni, Aigüptősz. Most azonban világosíts föl, miért olyan fontos a te számodra az én bocsánatom? — nézett rá várakozással a halálraítélt.

— Gondolhatod, mennyire rettegek, hogy rossz híremet ne vidd az alvilág rémítő szellemeinek! — borzongott meg a sötét képű legény.

Szókratész annyira szívére vette látogatójának a félelmét, hogy kötelességének érezte őt minél jobban megnyugtatni.

— Ugy vélem, helyes volna, ha megkísérelném számodra is megvilágítani, miért nincs a szívemben ellenérzés sem te irántad, sem apád iránt, Aigüptősz — vonta redőkebe homlokát.

— Te tudod legjobban, mit kell tenned, mesterem — rebegette a börcserző fia.

— Bizonyára te sem kétled Szolón mondásának az igazságát, miszerint senki sem mondható boldognak a halála előtt — nézett látogatójára az agg bölcslő.

— Valóban így mondják — mormolta a sötét képű legény bizonytalanul.

— Ezt azonban nem úgy kell értenünk, hogy amíg élünk, nem is lehetünk boldogok, hanem csak a halálunk után érdemelhetjük ki a teljes boldogságunkat. Nem vitatom ugyan, így is felfoghatjuk és ez a magyarázat is helyes. Az életünk során valóban csak múlt örömeiket élvezhetünk, maradéktalan boldogságban sosem részesülhetünk. Szolón mondása mégis arra int, hogy halálunk pecsételi meg az egész életünk érdemességét, tehát a halálunk percében is hűnek kell maradnunk az írott és az iratlan törvényekhez — fejtegette a halálraítélt.

— Bizonyára így van, ó Szókratész — hagyta rá a börcserző fia.

— Mindezek után nyilvánvaló, hogy a halál az életünk legnagyobb próbatétele, Aigüptősz. Bármennyire szenvedünk és bármennyire rettegünk, a betegségünk kínjai és az alvilág rémülete előtt sem szabad

jajveszékelnünk; még kevésbé szabad valamilyen aljasságra vetemednünk, hogy az életünket megőrizhessük — kerekítette ki gondolatát az agg bölcselő.

Látogatójának zavart pislogása arra vallott, ez a következtetés meghaladja az értelmi képességeit.

— Sokan azt gondolják Athénban, az én halálos ítéletem az egész életemet megszegyeníti. Valóban, van-e nagyobb gyalázat, mint amikor az életünk megfosztására ítéel bennünket a népbíróság? Bizonyára nincs, ha igazságos az ítéletük. Csakhogy Athén legjobb polgárai, sőt a bíróságnak az a kisebb fele, amely a javamra szavazott — mindezek nagyon jól tudják, hogy az én halálos ítéletem éppolyan méltatlan, mint amelyen igazságtalan! — emelte fel hangját a halálraítélt.

— Én is úgy tartom, mesterem — erősítette meg a sötét képű legény.

— Ez a halálos ítélet tehát nem engemet, hanem a bíróság ellenem szavazó tagjait gyalazza meg. Ha ezt is tisztáztuk, mi sem volna természetesebb, minthogy én mindent elkövessek, hogy elkerüljem ennek az igazságtalan ítéletnek a végrehajtását — szötte gondolatmenetét az agg bölcselő.

— Hát elkerülheted?! — ámult el megkönnyebbülve a börcserző fia.

Szókratész nem kívánt bajt hozni barátaira, akik meg akarták szökettetni a börtönből. Nem bízhatta ezt a titkot senkire, főképp nem szűk homlokú látogatójára.

— Csakhogy én nem is kívánom elkerülni, Aigüptósz. A népbíróság ítéleteit akkor is tiszteletben kell tartanunk, ha igazságtalanok. Azzal, ha valami módon ki akarnék bújni a végrehajtása elől, megtagadnám mindazt, amiben hiszek, mindazt, amit hirdettem. Azzal viszont, ha igazságtalansága ellenére is alávetem magamat ennek az ítéletnek, a lehető legszebb módon koszorúzom meg az egész életemet, ezzel teszem legdicsebbé a híremet. Minthogy erre a legnagyobb magatartásra, a halál előtti rettenthetetlenségre legfőképp apád nyújtott alkalmat, hogyan is gyűlölnhetném őt? Nem, a lelkem mélyén hálás vagyok apádnak, Aigüptósz! — vont a végkövetkeztetést a halálraítélt.

A sötét képű legény dermedten meredt rá.

— Te nem félsz a haláltól, ó Szókratész?! — kérdezte elborzadva.

— Hiába is félnék, végképp él nem odázhatom — válaszolta az agg bölcselő szelíden.

Mivel magának is kedvére volt, belefogott a kérdés taglalásába.

— Először is jól tudom, hogy különben sem maradt hátra sok időm. Nemcsak a korom, megcsappant egészségem is erre int. Másodszor úgy vélem, a munkámat befejeztem. Mindent tisztáztam, ami nem haladta meg elmém határait és mindent tovább adtam, amit megértenem sikerült. Harmadszor, és nyilván ez a legfontosabb, éppen eleget éltem, a kelleténél is többet tapasztaltam. A hátramaradt éveimben már nem sok öröm várhatna, Aigüptósz.

— Csakugyan nem értelek, mesterem — vallotta meg a börcserző fia.

— Nyilván te is ismered azt a bölcsességet, hogy akit az istenek szeretnek, fiatalon hal meg — ráncolta homlokát a halálraítélt.

— Én azonban egy csöppet sem szeretnék meghalni! — tiltakozott a sötét képű legény.

— Ugyan ki szereti a bölcs dolgokat, Aigüptósz? Mindnyájan a boldogságok után kapunk két kézzel. Hanem gondold el, milyen mélyen lesújtott, hogy engem, akit Delphi jósnője a legbölcsebb görögnek nevezett, halálra ítélt a népbíróság! — borult el az agg bölcselő.

— Tehát mégis félsz a haláltól! — kapott szaván a börcserző fia.

Nem a haláltól félek, hanem a bölcsélet minden haszonnélküliségéről győzött meg ez az ítélet, Aigüptósz. Mondd meg magad: nem hiá-

bavaló a bölcselet, ha a legjobb mesterét méregpohárra ítéli a népbíróság? — fürta tekintetét látogatója szemébe a halálraítélt.

— Csakugyan nem tudom, mit válaszoljak erre, ó Szókratész — pislogott a sötét képű legény.

Szókratész maga is belátta, az írott és az íratlan törvényekről, az eszményekről és a bölcselet reménytelenségéről hiába beszél szűk homlokú látogatójának. Mivel mindenképpen meg akarta győzni, másféle okfejtéshez kellett folyamodnia.

— Afelől faggatsz, félek-e a haláltól? Nos, ha a haláltól nem is, a meghalástól csakugyan félek, Aigüptósz — vallotta meg.

— A meghalástól? — kérdezte értetlenül a börcserző fia.

Leritt róla, képtelen felfogni, mi a különbség a halál és meghalás között.

— A szemeddel ugyan jól látod, de semmilyen személyes tapasztalatod sincs arról, mit jelent az, hogy én már öreg vagyok — kezdte előlről meggyőzését az agg bölcselő.

— Azt jelenti, hogy nem vagy fiatal — válaszolta ostobán a sötét képű legény.

— Ha valaki eléri a hetvenedik esztendejét, ez az én tapasztalatom szerint azt jelenti, hogy mindinkább kifogy a testi erejéből, Aigüptósz. De nemcsak az erejéből fogy ki, hanem mindinkább hatalmukba kerítik a betegségek és a fájdalmak. A szívverése el-elakad, a lélegzése megnehezül, nagyobb testi megerőltetéskor fulladozik. A lábujjai elzsibbadnak és meggörcsölnek, a keze is reszketni kezd. A karját és a hátát éles hasogatás gyöttri, tompa fájdalmat érez a combjában, mind gyakrabban szédülés környékezi. Mindez arra figyelmezteti, hogy fel kell készülni a meghalásra — fejtegette a halálraítélt.

— Arra, hogy meg kell halnia — mormolta látogatója.

— Nem csupán arra, hogy elmúlik az élete, sokkal inkább a meghalásának a módjára, Aigüptósz. Nem mindenki olyan szerencsés, hogy gyors és könnyű halállal ajándékozza meg a sors. Sokan hetekig lázban gyötörődnek, mások hosszasan fulladoznak, ismét mások kínok között lehelik ki a lelküket. A legkegyetlenebb meghalási mód mégis az, amikor valaki hónapokig magatehetetlenül fekszik a betegágyában, sehogyan sem bírja befejezni immár hiábavaló életét. Az efféle meghalástól mindenki joggal retteghet, Aigüptósz — borult el az agg bölcselő.

— Úgy is van, mesterem — kezdett derengeni a börcserző fia előtt a meghalás értelme.

— A legmegalázóbb mégis az, amikor valaki teljesen elhülyül öregségében. Gondold el mekkora rettegéssel forgattam fejemben azt a lehetőséget, hogy egyszer agyalágyultként is kiröhöghetnek az ostobák! — hunyta le szemét elborzadva a halálraítélt.

— Terólad ilyesmit el sem bírok gondolni, mesterem — vetette ellen a sötét képű legény.

— Mindettől immár csakugyan nekem sem kell többé rettegnem. A bürökpohár, amelyet ki kell innom, hamar és fájdalom nélkül öl. Minthogy ezt is főképp apádnak köszönhetem, igazán elhíheted, ha gyűlölete helyett a jótévmőnek tekintem. Neked még kevésbé van okod attól rettegned, hogy rossz híreket költöm az alvilág sápadt szellemei között. Távozz békével és élj boldogan, Aigüptósz — bocsátotta el látogatóját a halálraítélt.

Alig lépett ki a börtön kapuján, a börcserző fiának két kitartóan várakozó kísérőjére esett a tekintete.

— Erdemes volt felkeresned Szókratészt? — kérdezte a kancsal kíváncsian.

— Elég, ha annyit mondok, hogy most már csakugyan megjött az én kedvem is tovább mulatozni? — mosolyodott el a sötét képű legény.

— Elég! — rikkantott nagyot a sánta.

Az agg bölcsele minden hosszas magyarázata mégis csak arról győzte meg a börcserző fiát, hogy nincs a szívében iránta gyűlölet. Azt, hogy maga is kívánja a halált, sehogy se hihette el. Inkább abban kezdett reménykedni, csakugyan elkerülheti a kivégzését valahogy.

Amikor Szókratész mégis kiitta a méregpoharat, teljesen megzavarodott. Sehogy se fért a fejébe, hogy valaki azért kívánja a halált, mert a későbbi meghalástól retteg.

Ámde ennél felfoghatatlanabb eseményekkel is szembe kellett néznie. A népbíróság apját és két társát is halálra ítélte Szókratész hamis bevádolása miatt.

A sötét képű legény mindhiába tépelődött azon a képtelenségen, hogy ha nem volt bűnös, hogyan ítélték halálra Athén legbölcsebb polgárát; ha meg bűnös volt, miért kellett a haláláért apjának és két másik vádló társának is lakolnia? A legfelfoghatatlanabbnak mégis azt találta, hogy épp csak a két halálos ítéletet kimondó népbírószágot nem jutott eszébe senkinek felelősségre vonnia.

Idő múltával mindjobban eliszákosodott a börcserző fia. Apja műhelyének a vezetését a legidősebb munkására bízta, az meg a szemét is kilopta. Végül, haszon helyett, a munkások fizetésére se futotta.

Először a börcserző műhelyt, utóbb apja minden vagyonát elkótyavetyélte. Végképp lezúllva, egy reggel holtan találták az utcai árokban a már deresedő Aigüptóoszt.

1978